

Prawa człowieka

Tomasz A. Winiarczyk

Koncepcje prawa

- **Prawo naturalne** – zakłada się, iż normy prawne powinny odzwierciedlać odwieczne zasady świata; pierwotnie koncepcja ta wiązała normy z nakazami boskimi.
- **Prawo pozytywne** – normy tworzone są przez ludzi.

co to jest prawo człowieka

- Prawem człowieka jest każde uprawnienie przysługujące każdemu człowiekowi z tej tylko racji, że jest człowiekiem.
- Zaliczamy tu wolności i uprawnienia o charakterze fundamentalnym, jak życie, godność, wolność, równość.

istota praw człowieka

- Istnieją niezależnie od władzy – są nienaruszalne, czyli nie mogą być przez nią regulowane.
- Państwu przypisuje się rolę instytucji, której zadaniem jest ochrona owych praw.
- Prawa człowieka istnieją w relacji PAŃSTWO–JEDNOSTKA (wertykalne rozumienie praw człowieka).

z Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka

- ... uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków wspólnoty ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości i pokoju świata...
- ...jednakowe rozumienie tych praw i wolności ma olbrzymie znaczenie dla ich pełnej realizacji...
- Każdy człowiek ma prawo do takiego porządku społecznego i międzynarodowego, w którym prawa i wolności (...) byłyby w pełni realizowane.

cechy praw człowieka

- przyrodzone
- powszechne
- niezbywalne
- niepodzielne

Kształtowanie się praw człowieka (Anglia)

- Wielka Karta Swobód 1215
  - akt wydany w Anglii przez króla Jana bez Ziemi pod naciskiem możnych; ograniczała władzę królewską na ich rzecz, określała prawa innych stanów
- Habeas Corpus Act 1679
  - zabraniał aresztowania i więzienia obywatela bez nakazu sądu oraz zagwarantował proces przed właściwym sądem
- Ustawa o tolerancji religijnej 1689
- Bill of Rights 1689
  - *An Act Declaring the Rights and Liberties of the Subject and Settling the Succession of the Crown*, ustawa przyjęta w wyniku rewolucji angielskiej 1688–89, ograniczała władzę króla na rzecz uprawnień Parlamentu

Kształtowanie się praw człowieka (Polska)

prawa kardynalne, określenie nadrzędnych i niezmiennych zasad ustroju Rzeczypospolitej XVII–XVIII w.; obejmowały m.in.: artykuły henrykowskie, pacta conventa, zasadę wolnej elekcji, *neminem captivabimus nisi iure victum*, liberum veto; na sejmie 1767–68 zagwarantowane przez Rosję

- Przywileje szlacheckie
  - Czerwiński 1422
    - zabraniał m.in. królowi konfiskować majątki szlacheckie bez wyroku sądowego, łączenia w jednym ręku urzędów starosty i sędziego
  - Jedlnieński 1430 (potem Krakowski 1433)
    - potwierdził dawne przywileje, zwłaszcza zasadę nietykalności osobistej (*neminem captivabimus nisi iure victum*) i majątkowej, rozciągając je na Ruś Czerwoną i Podole
- Konstytucje (Nihil novi)
  - nazwa uchwały sejmu radomskiego 1505, zakazującej królowi wydawania ustaw bez zgody senatu i izby poselskiej
- Artykuły henrykowskie
- Konstytucja 3 Maja
- Uniwersały Kościuszkowskie (m.in. Połaniecki)
  - obniżały pańszczyznę (uczestnikom powstania zawieszały całkowicie), nadawały chłopom wolność osobistą, brały ich w opiekę rządu

Kształtowanie się praw człowieka (Francja)

- Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela uchwalona 26 VIII 1789
  - Deklaracja zawierała między innymi prawa:
    - wolność słowa i wyznania
    - równość wobec prawa
    - suwerenność narodu francuskiego
    - nienaruszalność praw własności
- Konstytucja 14 IX 1791

Kształtowanie się praw człowieka (USA)

- Bill of Rights w Stanie Wirginia 1776
- 10 poprawek do Konstytucji 1791
  - I. Kongres nie może stanowić ustaw wprowadzających religię albo zabraniających swobodnego wykonywania praktyk religijnych; ani ustaw ograniczających wolność słowa lub prasy, albo naruszających prawo do spokojnego odbywania zebrań i wnoszenia do rządu petycji o naprawę krzywd.
  - IV. Nie będzie naruszane prawo ludzi do bezpieczeństwa osobistego, nietykalności mieszkania, dokumentów i ruchomości, oraz zapewniające ochronę przed nieuzasadnionymi rewizjami i sekwestracjami.

Kształtowanie się praw człowieka

- 1815 – kongres wiedeński: podjęcie problematyki mniejszości
- 1885 – zakaz handlu niewolnikami stanowi niezgodność z prawem międzynarodowym (akt generalny konferencji berlińskiej)
- 1856 (Paryż) i 1878 (Berlin) – traktaty przyznające międzynarodową ochronę chrześcijanom w imperium ottomańskim

Prawo humanitarne

- Międzynarodowe prawo humanitarne jest istotną częścią międzynarodowego prawa publicznego.
- Zawiera normy zmierzające do ochrony – w czasie konfliktu zbrojnego – osób, które nie uczestniczą w walce (osoby cywilne), albo z takich czy innych powodów przestały w niej uczestniczyć (ranni lub chorzy żołnierze, jeńcy wojenni).
- Międzynarodowe prawo humanitarne ogranicza również stosowanie metod i środków prowadzenia działań zbrojnych oraz chroni osoby i mienie, które mogą być zagrożone przez konflikt.

- 1856 – bitwa pod Solferino porusza Henriego Dunanta, który w 1863 tworzy Komitet Genewski, późniejszy Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża
- 1864 – pierwsza konwencja prawa humanitarnego (polepszenie losu rannych żołnierzy w armiach polowych)
- 1907 – klauzula Martensa w IV Konwencji Haskiej (ludność i wojujący pozostają pod opieką i władzą zasad prawa narodów wpływających ze zwyczajów ustanowionych między narodami cywilizowanymi oraz z zasad ludzkości i wymagań sumienia publicznego)

Prawa socjalne

- Idee XVIII w. zakładały, iż danie ludziom swobód obywatelskich pozwoli na zrealizowanie sprawiedliwości.
  - Okazało się jednak, że skrajny liberalizm niczego w tej kwestii nie rozwiązuje.
- Angielskie ustawodawstwo fabryczne
- Bismarck – począwszy od 1883 r. wprowadza się w II Rzeszy system ubezpieczeń społecznych.
- Związki zawodowe (trade-unions)
- Liga Narodów – Międzynarodowa Organizacja Pracy 1919 (rozdz. XIII Traktatu wersalskiego)

XX wiek

- Liga Narodów – system ochrony praw mniejszości
    - wzorcowy traktat mniejszościowy z Polską z 1919
  - 1924 Genewska Deklaracja Praw Dziecka
  - 1928 Pakt Brianda-Kellogga
-
- Na Konferencji w San Francisco, gdzie 26 czerwca 1945 roku podpisano Kartę Narodów Zjednoczonych, blisko 40 organizacji pozarządowych zaapelowało o poświęcenie większej uwagi przestrzeganiu praw człowieka.
  - Karta Narodów Zjednoczonych odwołuje się w swojej treści do praw człowieka i podstawowych wolności. Preambuła stanowi:
    - *My, Ludy Narodów Zjednoczonych, zdecydowane ...przywrócić wiarę w podstawowe prawa człowieka, godność i wartość jednostki, równość praw mężczyzn i kobiet oraz narodów wielkich i małych... .*

- Karta Narodów Zjednoczonych stanowi, iż ludy Narodów Zjednoczonych są zdecydowane między innymi: "chronić następne pokolenia przed klęską wojny" oraz "przywrócić wiarę w podstawowe prawa człowieka".
- Artykuł 1 Karty głosi, że jednym z celów Organizacji Narodów Zjednoczonych będzie dążenie do osiągnięcia międzynarodowej współpracy w "popieraniu praw człowieka oraz zachęcaniu do poszanowania tych praw i podstawowych wolności dla wszystkich bez względu na różnice rasy, płci, języka lub wyznania".

Generacje praw człowieka

I. Wolnościowe

(polityczne i obywatelskie)

II. Równościowe

(ekonomiczne, społeczne i kulturowe)

III. Prawa kolektywne

(solidarności ogólnołudzkiej)

- Prawa I generacji
  - prawa fundamentalne
  - wykształciły się najwcześniej
  - nabyte z chwilą urodzenia
  - jednostka nie może być ich pozbawiona
  - stanowią podstawę konstrukcji praw człowieka

- Prawa I generacji - osobiste
  - do życia
  - wolność od tortur oraz niehumanitarnego i poniżającego traktowania
  - zakaz niewolnictwa i poddaństwa
  - wolność sumienia i wyznania
  - wolność myśli
  - wolność słowa
  - wolność przemieszczania się
  - wolność pozyskiwania i rozpowszechniania informacji
  - wolność wyboru miejsca zamieszkania
  - prawo do podmiotowości prawnej
  - prawo do sądu
  - prawo do prywatności
  - nullum crimen sine lege
  - zakaz więzienia za długi

- Prawa I generacji – polityczne
  - wolność zgromadzeń
  - wolność zrzeszania się
  - wolność tworzenia partii politycznych
  - prawo głosowania w wyborach
  - prawo dostępu do służby publicznej
  - prawo inicjowania i udziału w referendum
  - prawo obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej

- Prawa II generacji
  - do realizacji w miarę posiadanych środków
  - wymagają od państwa aktywnego zachowania

- Prawa II generacji – ekonomiczne
  - prawo wolnego wyboru pracy
  - prawo do własności
  - prawo wolnego prowadzenia działalności gospodarczej
  - prawo wolności związkowej

- Prawa II generacji – socjalne
  - prawo do pracy
  - prawo do wynagrodzenia
  - prawo do bhp
  - prawo do awansu w pracy
  - prawo do urlopu i czasu wolnego
  - prawo do tworzenia i przystępowania do związków zawodowych
  - prawo do strajku
  - prawo do zabezpieczenia społecznego
  - prawo do ochrony zdrowia fizycznego i psychicznego
  - prawo do odpowiedniego poziomu życia
  - wolność od głodu

- Prawa II generacji – kulturalne
  - prawo do nauki
  - prawo do udziału w życiu kulturalnym
  - prawo do korzystania z postępu naukowego
  - wolność badań naukowych i działalności twórczej

- Prawa III generacji
  - koncepcja raczej teoretyczna, kontrowersyjna
  - chodzi tu o prawa narodów wobec wspólnoty międzynarodowej
    - prawo do pokoju
    - prawo do rozwoju
    - prawo do środowiska naturalnego
    - prawo do zrównoważonego rozwoju
    - prawo do wspólnego dziedzictwa ludzkości

Gwarancje praw człowieka

- całością środków prawnych służących do ich realizacji
- Mogą mieć wymiar materialny i formalny.

- zespół środków charakterystycznych dla danego systemu społecznego, których zadaniem jest zapewnienie realizacji praw
- świadomość prawna społeczeństwa
- tradycje polityczne
- kultura polityczna
- rozwój gospodarczy
- możliwości finansowe państwa
- stan oświaty

- zespół środków prawnych i instytucjonalnych, stworzonych przez państwo w celu zapewnienia realizacji praw
- sądownictwo powszechne
- sądownictwo administracyjne
- kontrola konstytucyjności ustaw
- instytucja ombudsmana
- prawa polityczne
- zasada niezawisłości sędziowskiej
- zasada podziału władzy

limitacja praw człowieka

- W korzystaniu ze swych praw i wolności każdy człowiek podlega jedynie takim ograniczeniom, które są ustalone przez prawo wyłącznie w celu zapewnienia odpowiedniego uznania i poszanowania praw i wolności innych i w celu uczynienia zadość słusznym wymogom moralności, porządku publicznego i powszechnego dobrobytu demokratycznego społeczeństwa.

derogacja praw człowieka

- W przypadku gdy wyjątkowe niebezpieczeństwo publiczne zagraża istnieniu narodu i zostało ono urzędowo ogłoszone, Państwa (...) mogą podjąć kroki mające na celu **zawieszenie praw człowieka** w zakresie ściśle odpowiadającym wymogom sytuacji, pod warunkiem, że kroki te nie są sprzeczne z innymi ich zobowiązaniami wynikającymi z prawa międzynarodowego i nie pociągają za sobą dyskryminacji wyłącznie z powodu rasy, koloru skóry, płci, języka, religii lub pochodzenia społecznego.